

Galović i zadne stvari ili antiteza dviju prolaznosti

Esej

ZDRAVKO SELEŠ

1.

Kad spominjemo Frana Galovića, jedna je od prvih asocijacija neminovno njegova kajkavska pjesnička zbirka *Z mojih bregov*. Pa iako se čini da je o njoj već sve rečeno, da je njezina poznatost i slava opća, a i samome mi se činilo da je poznajem uzduž i poprijeko, u jednome mi se trenutku učinilo da je vidim u novom svjetlu. Mislim da gotovo svi poznaju sastav zbirke; njezinu uvodnu, posvetnu pjesmu *Mojemu ocu*, podjelu zbirke na četiri godišnja doba: *Pramalet*, *Leto*, *Jesen* i *Zimu*, pri čemu je svakom godišnjem dobu trebalo biti posvećeno po sedam pjesama, a zbirka je trebala imati i završnu pjesmu, za koju, kao i za ostalih sedam nenapisanih, iz Galovićeve bilježnice saznajemo naslov. Sve je trebalo završiti završnim pozdravom, odnosno sa *Zbogom*. Većina ljubitelja Galovićeve kajkavske lirike zna i to da su pjesme nastale u dvadesetak dana ljetnih mjeseci 1913. i 1914. godine, kao i to da je Galovićev život prekinut u Mačvi, 26. listopada 1914. godine, što je i ovo najznačajnije i najpoznatije njegovo djelo učinilo nezavršenim pa se o njemu govori kao o „poetskom torzu“ i ostavljaju upitnici nad nenapisanim pjesmama. Ipak, mnoštvo Galovićevih štovatelja dobilo je „svoje“ pjesme. Naime, Galović je proizveo velike ljubavi i strasti za ljepote prirode i zavičaja, za tradicionalni (gorički) život, kojemu se dive i njegovi obožavatelji, a postoji i nekolicina onih koji su posebno vezani uz njegove mistične motive, motive smrti i prolaznosti, koji ukupnosti zbirke daju novi smisao.

Interpretatori, tumači, vrhunski poznavatelji Galovićeve opusa, a posebno „goričkog kanconijera“, Julije Benešić, Mladen Kuzma-

nović, Milivoj Solar, Joža Skok, Božica Jelušić, vrlo jasno i bogato nabrajaju temeljne teme i motive zbirke te interpretiraju gotovo sve ili bar najznačajnije pjesme iz zbirke. Zapravo, trebalo bi najprije spomenuti Miroslava Krležu, koji je 1925. godine, jedanaest godina poslije Franove smrti, u Književnoj republici prvi puta objavio Galovićevu zbirku kao pjesnički ciklus, a u poznatome *Pismu iz Koprivnice* uočio stožerno mjesto i značenje pjesme *Kostanj*: „Njegova pjesma o starom kostanju zar nije svjedočanstvo jednog pjesnika koji se oprašta od nas na putu u nepovrat? Zar ovim stihovima doista ne progovara na srpanjskoj mjesecini stari podravski kesten, to Barresovo stablo svakog regionalizma, pod kojim tuguje iskorijenjeni brodolomac, koji u ovom dijalogu nestaje među sjenama? (...) Ova Galovićeva čežnja za izgubljenom mladošću zapravo je već pogrebna kantilena, izgovorena patetikom jednog epitafa.“ Joža Skok u svom predgovoru *Izabranim djelima* u izdanju Matice hrvatske najprije ocrtava Galovićevu kajkavsko pjesništvo kao „zavičajnu pejzažnu slikovnicu i kroniku seljačkog života“, kaže da „u tim stihovima odzvanja ritam podravskog težačkog življenja“ te da je to „lirika koja uz sliku pejzaža donosi i atmosferu jednoga idiličnog života na izdisaju.“, ali zatim produbljuje svoje tvrdnje i kaže da je „sve to samo prividno zavičajna slikovnica i kronika, jer je to pjesništvo prije svega i iznad svega osobna pjesnikova vizija svijeta i života, vizija koju definiraju Galovićeve temeljni, unutarnji motivi i stanja, a to su spoznaja o prolaznosti, rezignacija, samoća, bol, nedostižnost ljepote, slutnja o trajnome odlasku, i konačno smrt.“ Za Skoka je „sav taj vanjski svijet njegova zavičaja bio samo polazište za dramu njegova bića“, odnosno pobuda „njegovoj lirskoj ispovjedi“. Slično je rezonirao i Mladen Kuzmanović pišući o Ga-

loviću kao „Pjesniku i zastavniku prostrijeljena srca“. On spominje „lirsku kantilenu bez premca u hrvatskoj književnosti“, a Galovića spominje „kao prvog trubadura i ljubavnika novih dijalektalnih poetskih prostora“. „Galovićeve kajkavske lirike na jednoj razini interpretira prizore života koji determinira podloga. (...) Podravski bregi, Širovica ponajprije, Galoviću su predjeli sklada, ljepote i dugog pamćenja.“ – piše Kuzmanović, ali će ubrzo nastaviti drugačije: „Tu, međutim, na istom izvoru, istodobno, rastu i njegove očajničke, razorne osame, tjeskobe i otuđenja: 'I ti si, kak i ja, tak strašno sam' (Mojemu ocu), ili: 'Nečega se navek ja bojim,' (Pozdravljenje).“ Kuzmanović je primijetio i da „Kajkavština nije promijenila Galovićeve poetske istine. Samo ih je učinila vjerodostojnijim i bitnijim.“ Tako su se posljednja dvojica Galovićem bavili i ranije, navedeni su tekstovi sa samog kraja 20. stoljeća, a na tren bismo se vratili u 1984. godinu, kada je Božica Jelušić objavila nekovrsni programatski esej o Galoviću. Esej *Mešter i njegova mera* napisan je, naime, „hrvatskokajkavskim jezikom“, kako je to istaknuto i na naslovnici autoričine zbirke eseja *Herz desetka*. U tom eseju Jelušić interpretira niz Galovićevih pjesama, u V. stavku ističući kao dvije najbolje pesme *Pred večer* i *Kostanj* te za prvu napominje da je „prerasla (...) krajobrazne opise“. Na neki je način slična i njezina tvrdnja da: „akoprem je zresma očevidno da je i sama ideja 'povrnjenja k domu', hrepnjenja, zdihavanja za minulem, etc. ide na kup k romantičaskomu ushitu i isto takvomu verzotočju, vidi nam se za shodno pripomenuti i ovo: čez spomenuti ciklus (zbirku) moći je razeznati ekspresionističko nagnuće i k tomu spodobnu naredbu (modus operandi) jedan srhoviti ekspresionistički treptaj“. S Milivojem Solarom, mogli bismo se vratiti u godinu mog rođenja (1962.), kada je doktorirao disertacijom u kojoj se bavi interpretacijom Galovićevog književnog djela. Ipak, kako se Solar često bavio Galovićem, poslušimo se dvama novijim tekstovima. Kako bi bilo preglednije, najprije citirajmo iz pogovora *Izabranim pjesmama* u izdanju MH, 1997. godine. Tekst je kratak pa je zgusnuo neke od spoznaja za kojima tragamo: „Istina je da je u toj zbirci pretežu pjesničke slike određenih pejzaža, vinogradarskih radova i uobičajenih nostalgičnih raspoloženja, ali je već raspon uključenih i vješto isprepletenih motiva, od domoljublja do mistike i od čežnje do rezignacije, znatno širi no što bi se moglo očekivati od nekog 'povratka' idili i

anacreontici.“ Solar ističe kako je „u svemu prisutna stalna opsjednutost zagonetnošću života i neminovnošću smrti, kao i neprestano prisutno proturječje između čežnje za povratkom domu – koji pri tome dobiva gotovo dimenzije iskona – i neminovnosti odlaska – koji uključuje sva moguća značenja.“ Posebno valja istaknuti Solarovu studiju – „objašnjavajući vodič suvremenim čitateljima“, koja je glavna sastavnica šeste knjige Galovićevih sabranih djela u izdanju koprivničkog ogranka MH. U svojoj studiji, među ostalim, Solar bogato progovara i o Galovićevom kanconijeru, ističući kako je Galovićeve kajkavske lirike posve drugi tip lirike nego njegova štokavska lirika te da je na temelju razlika moguće „izgraditi čak cjelokupno tumačenje Galovićevog književnog djela“. Kao prvu razliku navodi jezik, kao drugu tematiku: „umjesto fiktivnog prostora svjetova udaljenih od neposredne stvarnosti, opisuje se prepoznatljivi svijet podravskih vinograda...“, a kao treću recepciju, kod koje uskom krugu čitatelja koji mogu cijiniti „detalje složene versifikacije i metaforike“ suprotstavlja mnogo širi recepcijski obzor, one koji poznaju „ugodaje života na koje se odnosi najveći broj pjesama. Sve su te razlike takve da djeluju gotovo kao opreka, recimo poput opreke 'odlaska' i 'povratka', koja kao da čak izravno odzvanja u stihovima pjesme Višnja: Došiel sem, došel, nazaj!“

Solar u svojoj studiji ponovno (poznate su njegove ranije interpretacije) interpretira niz pjesama, ali istaknimo za kraj ovog pregleda da on na neki način pojačava Kuzmanovićevu tvrdnju da „kajkavština nije promijenila Galovićeve poetske istine“. Solar, naime, tvrdi kako „kajkavska zbirka nije regresija, nego napredak; i za vrijeme u kojemu stvara, i glede tematike i izraza.“ Za njega je zbirka „pomno komponiran simbolični ciklus“.

2.

Upravo tu treba tražiti moguće drugačije viđenje najpoznatijeg Galovićevog djela – zbirke *Z mojih bregov*. Naime, na neki način svi zanemaruju djelovanje zbirke kao cjeline. Kakve cjeline, reći ćete? Ta napisan je tek „pjesnički torzo“, 22 od planiranih 30 pjesama! Da, upravo ovo posljednje! Planirane pjesme, jasan koncept, projekt! Kako dobro znamo kako je Galović radio (njegove drame i drugi tekstovi uvijek su najprije imali čvrsto razrađen plan),

a znajući također da je Galovićeve bilježnica sadržavala i predviđene naslove za sve pjesme (dakle i one nenapisane!), na osnovi tih naslova i, ipak, većine napisanih pjesama možemo razumjeti cjelinu Galovićeve ideje i namjere.

Naravno, Galovićeve zbirke je zbirka pjesama, dakle pjesme djeluju kao pojedinačne umjetnine, funkcioniraju u potpunosti zasebno te je moguće izdvajanje svake od njih pri objavljivanju i nezavisno interpretiranje i doživljavanje. Međutim, zbirku ipak treba shvatiti kao koncept i silnice njezinih tema promovirati na način njihovih međusobnih odnosa. Zanimljivo je da se pri tome neke stvari koje se „u malom“ pojavljuju u pojedinačnim pjesmama (*Kostanj* – motiv povratka i odlaska, odnosno nemogućnosti povratka), umnažaju u nizu viđenja, odražavaju u nizu pojedinačnih ogledala u cjelini zbirke. Tako vidimo kako je zbirka neka vrsta pletera u koji se motivi upliću ponavljajući se, naglašavajući i međusobno raspravljajući se, postavljajući se u međusobne odnose, kroz čitavu zbirku.

Da se razumijemo, ne govorim o cjelini previđajući da zbirka nije završena, govorim o cjelini onoga što postoji, ali i o potenciji onog što ne postoji, što se sluti iz koncepcije i zapisanih naslova pjesama. Uostalom, već sam ranije pisao o tome da je necjelovitost, odnosno nezavršenost važan recepcijski element Galovićeve zbirke – sudbinski začim upravo bitnim Galovićevim opsjednutostima, da je smrt, na neki način, potvrda, da te opsjednutosti nisu bile isprazne literarne i mladenačke maštarije i spekulacije, nego upravo nešto sudbinsko, nešto što interesu za smrt i mistično daje legitimitet.

U 22 precizno posložene pjesme jasno su dati znaci, *osnovni naglasci* cjeline – prolaznost godišnjih doba, prolaznost života, „sidra“ za koja se vežemo, slike, „obredi“ u životu koji nam nešto znače, želje da se u tom našem životu osjećamo vezano, povezano (ne-otudeno), ispunjeno toplinom prepoznavanja – prepoznajući slike obnavljanja na neki smo način prepoznati od tih stvari koje nas vežu, koje u nama potiču taj osjećaj ispunjenosti, ali su te želje u Galovića gotovo uvijek nježni akvareli ili žanr-sličice – trenutci zaborava. U čovjeku vlada nemir, nema povratka u blaženo stanje djetinjstva – „*sretne mreke nevinosti i neznanja*“ (Ujević).

Galovićeve pjesničku zbirku na najvišoj

Sl. 1. Galovićeve klet i kostanj

(snimio: Ivan Šef, oko 1950., vl. Muzej grada Koprivnice).

tematskoj razini, dakle, kao cjelinu, treba promatrati upravo kao antitetičku napetost svih onih najbitnijih tematskih silnica koje su već uočene i pobrojane: napetost između povratka i odlaska; baštine, tradicionalnog života i prošlosti i novog doba; impresionističkih pejzažnih motiva i ekspresionističkih motiva unutarnjih nemira, pri čemu bih na najvišu tematsku razinu postavio ideju o dvjema prolaznostima i njihovoj (čudnovatoj!) suprotstavljenosti. Da, ne jedna, nego dvije prolaznosti i to u međusobnoj opreci, antitezi.

Prva je prolaznost prirode, koja se odvija kroz godišnja doba, a u sebi sadrži sve mitove feniksovske i apisovske, ili, ako vam je tako draže, elemente kršćanskog mita o uskrsnuću, s obzirom da ideju reinkarnacije kršćanstvo ne prihvaća. Zapravo ne, kršćanskim se mitom i ne može tumačiti ono o čemu govorimo. Ovdje je riječ o vječitom obnavljanju. Da, prolaze godišnja doba, slike se u prirodi mijenjaju, vočke pupaju, listaju, plodovi bujaju i sazrijevaju, ubiru se ili trule, sve ostaje golo i suho naizgled, da bi se sve ponovilo, u svoj punini, raskoši i ljepoti svake godine iznova. Ta prola-

Sl. 2. Jedan od rijetkih očuvanih portreta Frana Galovića
(izvor: <http://frangalovic.com/index.php?link=511>,
25. 7. 2014.).

znost samo je nekovrsna prirodna ura koja naznačuje sat pupanja, sat cvjetanja, voćni sat... Prirodno, odnosno prirodino mjerenje vremena, u kojem priroda, svojom regenerativnom i životodajnom moći pobjeđuje vrijeme. Prirodi vrijeme ništa ne znači. Samo malo škakljanja po tabanima. Podsjetnik kako bi sad, recimo, trebalo cvjetati pa onda „Z breskvi cvet curi...“

Druga prolaznost ona je čovjekova. Antiteza, kontrast, napetost, ljepota i spoznajna strava ove zbirke pjesama ostvaruje se upravo u čovjekovu / Galovićevo promatranju prolaznosti u prirodi, koja završava obnovom, novim ciklusom, novim darovima i bogatstvima, novim mirisima i okusima, koji su u biti oni isti, dok, s druge strane, misleći o *zađnim* stvarima čovjekovim, akordi uistinu postaju najprije nujni i nostalgični (jer prolazi sve oko nas, ali se vraća, a naš povratak tim istim stvarima, koje nas raduju, to naše radovanje fenomenima prirode, nije sigurna činjenica, nego upravo vrlo upitno stanje), da bi u krajnosti Galovićev um upleo u zbirku mnoštvo zabrinutih a istovremeno zaintrigiranih misli o tamnoj sjeni prolaznosti „*tam gore, gde je ništ i se*“. Naime, ta je prolaznost sasvim drugačija od prolaznosti prirode; ona se sva zbiva u večernjim i noćnim satima, u mraku skrivajući

istinu da se s one strane nitko ne vraća i da su sve priče, mitovi i vizije samo čovjekove spekulacije. Jer, možda je jedini gospodar naše onostranosti Gospodin Crv.

3.

Sukladno Galovićevu načinu projektiranja, skladanja zbirke, i taj se lajtmotiv antiteze prolaznosti pojavljuje u pojedinačnim pjesmama. Promotrimo to u tri pjesme. Prva nije nikad bila tako snažno istaknuta, a meni je posljednjih godina jedna od najdražih upravo zbog te antitetičnosti, drame koja se u njoj odvija, pomalo nalikujući dijalogu želja i stvarnosti u Kostanju. Možda je razlogom njezine neistaknutosti to što se borba smirujućih trenutaka i tamnih sjenki na trenutak čini uspješnom – „*Pozdravljenje samo dok zvonil / za njegve crne onda zabim trage*“, no vjerojatnije je stvar u tome da se u pjesmi dogodio i nekovrsni rascjep stila i estetike: ekspresionističkom uvodu, u kojemu „*nečega se navek ja bojim, / al čega, ne znam, nemrem zagoniti*“ koji u trećoj strofi završava sa „*se on pote, se on steze zna, / i on bi moju pamet mogel zeti*“, suprotstavljeno je smirenje trenutka *pozdravljenja* putem sentimentalnih motiva i slika: „*Vidim: angel spušča se čuvar, / I moji poti neso više crni*.“ Ta je sentimentalna utjeha istinska ljudska potreba pa je ne možemo „osuditi“ niti na razini estetike – ona je iskrena, tim više što to nije pretežito stanje, nego je ograničeno na trenutak – „*Pozdravljenje samo dok zvonil...*“

Važno je i to da je ta napetost prisutna u malom i u najboljim, najznačajnijim pjesmama zbirke, *Kostanju* i *Crn-belu*, koje su i same suprotstavljene po svojoj koncepciji: jedna, *Kostanj*, dug je i iscrpan dijalog (rascijepljenog, dvostrukog lirskog subjekta), koji bogato i jasno eksplicira ključne nemire nemogućnosti povratka bivšem životu, ljubav prema prošlosti i tradicionalnom, koji su, međutim, samo neispunjiva čežnja i napetost, dok je druga, *Crn-bel*, upravo temu prolaznosti čovjeka i prirode (dakle, *maximus in minimus*, tj. odraz opće teme zbirke u u njezinoj najuspjelijoj pjesmi) obradila na najmoderniji način; šturo (gotovo škrto), tek jednom, ponavljanom, onomatopojom i s tek nekoliko pjesničkih slika koje samo naznačuju, bude slutnju, traže sučitaljsku fantaziju i sposobnost razumijevanja, a da bismo shvatili da se radi o dubokom, ma-

lankoličnom, nujnom akordu jedne duše koja uočava ljepote trenutka, ali je muči njegova kratkotrajnost, koja uočava ljepote života, ali je muči njegova nepovratnost. Tako se u najmanje izrečenog u *Crn-belu*, a slutnjama (čitateljskim, interpretatorskim) dopunjenog srha prolaznosti krije čitava drama. Ljepote trenutka, godišnjih doba, ono je što se vraća, ponavlja i obnavlja, ali smo mi u njima prolaznici, tako da neminovno drhtimo pred tom prolaznošću koja je obnavljanje, mi koji smo neobnovljivi, mi koji se jedini uistinu mijenjamo, mi koji jedini uistinu nestajemo.

Taj Galovićev *memento mori* mogao bi biti hedonistički „trud“ (što je, naravno, oksimoron) zaborava u užicima, ali pogled prema *Zvezdama* i završno *Zbogom* vjerojatno bi ponovo naglasili nemogućnost da trajno zaboravimo, odnosno našu i Galovićevu gotovo trajnu svijest o smrti, smrtnosti, prolaznosti čovjeka na Zemlji...

Tako Galovićev kanconijer ima zapravo jednu temu, ali u sebi podvojenju, suprotstavljenu i raspetu i ni jedan njezin aspekt ne možemo čitati bez drugog, osim ako ne poznajemo, ili ako ne zaboravimo, cjelinu necjelovita djela. Necjelovitost, pak, o čemu sam već pisao, znamen je koji čak i ističe i privlači pozornost. Necjelovitost, gledano u vezi s našom tezom i temom, ide na stranu smrti i ljudske slabosti (a smrt ju je i stvorila – necjelovitost djela!), necjelovitost je znak da čovjek, ne samo da se ne može obnoviti, uskrsnuti kao prirodna, nego i u svojim činima često ostaje nedorečen. (Pa onda tumačima ostaje da tumače i/ili izmišljaju!)

Tako su pravi poznavatelji Galovićeva kanconijera (a to zapravo nije teško, sa svega 22 pjesme) izloženi vječitome dvostrukom čitanju, koje je posljedica ambivalentnosti Galovićeva doživljaja, odnosno, upravo je dvostruko čitanje u skladu s Galovićevim pjesmama. *Z mojih bregov* je slavljenje, panteističko, ljepote snage i moći prirode i zapitanost nad „čovjekovom ulogom u svemu“. Ljepota prirode samostalna je i ne treba čovjeka, ali kao ljepota postoji tek, na neki način, kada je čovjek zamijeti, imenuje, naslika... Taj čovjek koji je zamjećuje iz svoje pozicije prolaznika, slučajnika, sol je, začim toj ljepoti svojim doživljajnim i spoznajnim moćima. Čovjek jest prolazan i slab, ali je upravo govoreći o tome ovdje stvorio jednu neprolaznu ljepotu, svjesnu, osvješćujuću i tko

smo i što smo i što nam je činiti. Kad o tome razmišljam, od svih mi osam Galovićevih nepisanih pjesama nedostaje *Zbogom*, završna, jer slutim neizrečene zaključke. Ipak, ne želim te zavaravati, dragi čitatelju; lako bih slutnje mogao pretvoriti u rečenice kojima bi filozofski smisao ovog kanconijera postao prividno jasna činjenica. Međutim, znamo i ti i ja, da je ovo dijelom čitanje između redaka, a to je također ono što su nam podarili Galović i sudbina. Ljepota i intrigantnost idu odlično zajedno. Nedovršeni Galovićev kanconijer meni je, čini mi se, dao odgovore koje sam tražio (ili možda želio), odgovore kako nema jasnih odgovora o onostranom, da smo prolaznici u svijetu, koji, međutim, imaju moć i snagu svijetu dodati svoja viđenja i svoja tumačenja svijeta, dakle, dodati svijetu malo umjetničke ljepote – bilo kao oni koji svoje divljenje pretvaraju u umjetnost, bilo kao oni koji se dive umjetnosti i svijetu koji ju je nadahnuo. A *zadnje* stvari će tako i tako doći, i baš zbog njih i s mišlju o njima okrenut ćemo se prolaznome životu – začimjen mišlju na smrt cvijet će ljepše cvasti... Kao što se rascvala Galovićeva predsmrtna zbirka.